

Słowa kluczowe: katecheza, katechizm, II Sobór Watykański

Keywords: catechesis, Catechism, Second Vatican Council

Bph Wojciech Osial

PAPIESKI WYDZIAŁ TEOLOGICZNY W WARSZAWIE

SEKCJA ŚW. JANA CHRZCICIELA

NARODZINY KATECHIZMU KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO A POSOBOROWA ODNOWA KATECHEZY

II Sobór Watykański wywarł bardzo mocny wpływ na proces odnowy katechetycznej posługi Kościoła. Choć nie podjął bezpośrednio tematu katechezy, to jednak dzięki odnowionej refleksji teologicznej wokół słowa Bożego, wiary i Kościoła, zrodził liczne inicjatywy odnowy katechezy. Kończyła się „epoka katechizmu” i rodziła się nowa katecheza, zróżnicowana i szersza w swoim rozumieniu, gdzie katechizm zaczynał stanowić jedynie jedno z możliwych jej narzędzi.¹ Ta nowa sytuacja przyczyniła się również do zintensyfikowania prac nad powstaniem katechizmu powszechnego. Ważnym momentem był apel Synodu Biskupów z 1985 r., zwołanego właśnie w celu oceny realizacji odnowy soborowej w dwudziestą rocznicę zamknięcia Soboru. Katechizm należy więc postrzegać w ścisłej relacji z odnową soborową. To owoc refleksji Kościoła nad przekazem soborowej nauki wiary wobec nowych wyzwań pastoralnych i katechetycznych.²

1 E. Alberich, *La questione del catechismo: uno sguardo al passato e prospettive di avvenire*, w: E. Alberich, U. Gianetto (red.), *Il catechismo ieri e oggi*, Leumann, Torino 1987, s. 9.

2 Por. J. Bagrowicz, *Katechizm Kościoła Katolickiego w posłudze katechetycznej Kościoła w Polsce – bogactwo ciągle nie odkryte*, w: T. Panuś (red.), *W co Kościół wierzy i z czego żyje*, Kraków 2004, s. 78-79; *Il Catechismo nella storia della Chiesa*, w: Commissione Editoriale del Catechismo della Chiesa Cattolica (red.), *Dossier informativo*, Città del Vaticano 1992, s. 23.

1. Wyzwania antropologicznej odnowy katechezy

Od lat sześćdziesiątych XX w. nastąpił bardzo intensywny rozwój katechezy w jej wymiarze antropologicznym i egzystencjalnym. Pojawiło się wiele nowych inicjatyw i form katechezy, w których odniesienia do problemów życia człowieka były podyktowane nie tylko wymogami metodycznymi i dydaktycznymi, ale zaczęły stanowić istotny element samej jej treści. Można przywołać nowe idee hermeneutyki egzystencjalnej w katechezie w Holandii (dyrektorium *Linie fundamentalne nowej katechezy* z 1964 r. i słynny *Katechizm dla dorosłych* z 1966 r.), modele katechezy antropologicznej w Niemczech (*problemorientierter Religionsunterricht*, metodę korelacji, nauczanie religijne H. Halbfasa oparte na poszukiwaniu religijnego wymiaru egzystencji człowieka) czy formy katechezy politycznej w Europie i katechezy wyzwolenia w Ameryce Łacińskiej.³ Trzeba też wspomnieć nieco wcześniejsze otwarcie się katechezy na wpływy nauk humanistycznych zaraz po zakończeniu II wojny światowej, szczególnie na wpływy psychologii w jej różnorodnych odniesieniach wychowawczych.⁴

Jakkolwiek antropologiczna odnowa katechezy była ważnym momentem w rozwoju katechezy, to jednak niosła w sobie poważne niebezpieczeństwo naruszenia integralności przekazu nauki wiary. Zaczęły się pojawiać liczne podręczniki i pomoce katechetyczne, w których dużo miejsca poświęcano treściom antropologicznym i nie zawsze przekazywano pełną i ortodoksyjną naukę wiary. Przykładem mogą być liczne polemiki związane z publikacją *Katechizmu holenderskiego dla dorosłych*.⁵ Ta nowa sytuacja prowadziła do coraz liczniejszych refleksji wskazujących na konieczność opracowania katechizmu powszechnego. M. Simon uważa, że to właśnie przypadek *Katechizmu holenderskiego* przyczynił się do zintensyfikowania prac nad katechizmem powszechnym. Powołana do oceny katechizmu komisja kardynalska zorientowała się, że zyskuje on dużą popularność i zaczyna stawać się katechizmem powszechnym. Ponadto wydane w 1971 r. *Directorium Catechisticum Generale* nie było w stanie skutecznie czuwać nad poprawnością tre-

3 Por. T. Panuś, *Główne kierunki katechetyczne XX wieku*, Kraków 2001, s. 83-164; E. Alberich, *Fede et esperienza nel movimento catechistico post-conciliare (Istanze, realizzazioni, problemi)*, w: P. Damu (red.), *Fede et esperienza nella catechesi. Riflesione globale sul problema e orientamenti per la catechesi dei preadolescenti, adolescenti e giovani*, Leumann, Torino 1982, s. 14-38; J. Gevaert, *La dimensione esperienziale della catechesi*, Leumann, Torino 1984, s. 9-54.

4 Por. J. Gevaert, *Il dialogo difficile. Problemi dell'uomo e catechesi*, Leumann, Torino 2005, s. 34-36. Przykładem silnego wpływu psychologii w katechezie są inicjatywy katechetów francuskich takich jak F. Derkenne, J.-M. Digeon, M. Fargues, J. Colomb; por. B. Skłodowski, *Ewolucja myśli katechetycznej we Francji w latach 1945-2006*, Białystok 2013, s. 70-138.

5 Por. J. Dreißen, *Diagnose des Holländischen Katechismus*, Freiburg-Basel-Wien 1968; A. Chiaruttini (red.), *Il dossier del Catechismo olandese*, Milano 1968; J. Ratzinger, *Teologia e predicazione nel Catechismo olandese*, w: tenże (red.), *Dogma e predicazione*, Brescia 1973, s. 56-72; V.-M. Kuiper, *„Hauptünden“ des holländischen Katechismus*, Thomas-Verlag, Zürich 1967.

ści ówczesnych katechizmów. Dokument, ze swej natury, ograniczał się do podania jedynie ogólnych zasad i kierunków odnowy katechezy. W podobnym duchu troski o czystość przekazu wiary należy również tłumaczyć obecność w *Directorium Catechisticum Generale* szerokiego rozdziału poświęconego kryteriom i zasadom przekazu treści wiary na katechezie. Według M. Simon, rozdział ten miał wyznaczać zarys treści dla powstających katechizmów.⁶

2. Synod Biskupów w 1977 r. i adhortacja apostolska „Catechesi tradendae”

Synod Biskupów z 1977 r. poświęcony katechizacji oraz opublikowana dwa lata później adhortacja *Catechesi tradendae* dokonują oceny odnowy antropologicznej katechezy i wyraźnie wzywają do czujności nad przekazywaną w niej treścią. Szczególnie mocno wybrzmiewa to w adhortacji.⁷ W takim klimacie troski o wierność depozytowi wiary pojawia się wołanie o opracowanie katechizmu. Chociaż nie ma bezpośredniej wzmianki na ten temat w *Propositiones* synodalnych, przedstawionych papieżowi po zakończeniu synodu, to jednak wołanie o katechizm ma swe odbicie w debatach synodalnych.⁸ Adhortacja *Catechesi tradendae* formułuje natomiast dwie ważne myśli odnośnie do katechizmu powszechnego. Pierwsza z nich mówi o konieczności respektowania pluralizmu katechizmów, z zastrzeżeniem jednak, by ich redagowanie dokonywało się pod kontrolą konferencji episkopatów.⁹ Zauważa się także pewien niepokój związany z intensywnym rozwojem katechizmów. Stwierdza się, że w niektórych przypadkach ich treść nie zawsze jest całkowicie zgodna z *fides Ecclesiae*. Wskazuje się na pomijanie istotnych elementów nauki wiary, brak właściwej hierarchii prawd objawionych czy też zbyt silne horyzontalne ujęcie orędzia wiary.¹⁰ Tego rodzaju zastrzeżenia zaczęły wyzwalać coraz częstsze działania zmierzające do większej kontroli katechizmów.

6 Por. M. Simon, *Un Catéchisme universel pour l'Église catholique. Du Concile de Trente à nos jours*, Leuven 1992, s. 287-292.

7 Por. G. Groppo, *Cauto rinnovamento e integrità del contenuto*, „Orientamenti pedagogici” 27/11(1980), s. 89. Adhortacja podkreśla, że każdy z uczniów Jezusa ma prawo otrzymać prawdziwą naukę wiary, i „kto w jakimkolwiek punkcie narusza integralność orędzia, ten tym samym niebezpiecznie wyjąławia samą katechezę i zagraża jej owocom, których mają prawo po niej oczekiwać sam Chrystus i wspólnota kościelna. (...) Żadnemu katechecie nie wolno własną powagą dzielić dziedzictwa wiary na to, co on uważa za ważne i nieważne, aby potem jednego nauczać, a drugie przemilczać”; Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Catechesi tradendae*, nr 30 (dalej: CT).

8 Por. G. Caprile, *Il Sinodo dei Vescovi. Quarta Assemblea Generale*, Roma 1978, s. 588.

9 Por. CT, nr 50.

10 Por. *tamże*, nr 49.

3. Konferencje kard. J. Ratzingera we Francji w 1983 r.

W dyskusji nad katechizmem należy przywołać słynne wypowiedzi kard. J. Ratzingera w Paryżu i w Lyonie w styczniu 1983 r.¹¹ Ówczesny prefekt Kongregacji Nauki Wiary zauważył niebezpieczne zjawisko zbyt szybkiej rezygnacji z katechizmu. Stwierdził, że „pierwszym błędem było usunięcie katechizmu i stwierdzenie nieaktualności rodzaju literackiego katechizmu”.¹² Ta „błędna, pospieszna i uogólniona” decyzja doprowadziła „do rozbicia głoszenia wiary na fragmenty. Głoszenie wiary nie tylko zostało zdane na arbitralność wykładu, ale poddano dyskusji pewne części wiary, które należą do jednej całości, a oddzielone od niej utraciły z nią związki”.¹³ To zjawisko swoistego „rozbicia” treści katechezy uznano za wielką szkodę w jedności przekazu wiary. Był to skutek katechezy, która „na ogół pomijała dogmat i dążyła do zrekonstruowania wiary, wychodząc bezpośrednio z Biblii”.¹⁴ W późniejszym *Raporcie o stanie wiary* z 1986 r. kardynał powrócił do tego negatywnego zjawiska i stwierdził, że „niektóre katechizmy i wielu katechetów nie uczą już pełni wiary katolickiej, gdzie każda prawda poprzedza i tłumaczy następne, ale usiłują niektóre elementy chrześcijańskiego dziedzictwa przedstawić w sposób tylko ludzko »interesujący«, według aktualnych tendencji w kulturze. Pewne wersety Biblii są podkreślane, bo uważane »za bliższe współczesnej wrażliwości«, o innych się nie wspomina, bo są od tej »wrażliwości« dalekie. Wówczas nie ma już katechezy, która byłaby całościowym kształtowaniem wiary, są tylko jakieś kawałki, refleksy wzięte z cząstkowego i subiektywnego doświadczenia życiowego”.¹⁵

J. Ratzinger przywołuje *Katechizm Soboru Trydenckiego* i uważa go za bardzo pożyteczny dla Kościoła. W zjawisku pluralizmu katechizmów wzywa do istotnego rozróżnienia między tekstem a komentarzem. Stwierdza, że brak tego rozróżnienia rodzi „ubóstwo nowej katechezy”.¹⁶ Według kardynała, funkcjonujące katechizmy są raczej komentarzami, które przyćmiewają czy porzucają właściwą treść katechezy wyrażoną w strukturze: *Credo*, sakramenty, Dekalog i *Pater noster*. Józef Ratzinger uważa, że „rozdzielenie wprowadzone przez *Katechizm Rzymski* między tekstem bazowym (treść wiary Kościoła) i tekstami mówionymi lub pisanymi jest nie tylko jedną z możliwych dróg, ale należy do samej istoty katechezy”.¹⁷ Zostaje

11 Por. J. Ratzinger, *Przekazywanie i źródła wiary*, w: J. Królikowski (przeł. i oprac.), *Powstanie i znaczenie Katechizmu Kościoła Katolickiego w wypowiedziach Jana Pawła II i kardynała Josepha Ratzingera*, Poznań 1997, s. 67-87.

12 *Tamże*, s. 68.

13 *Tamże*, s. 69.

14 *Tamże*, s. 70.

15 *Tenże*, *Raport o stanie wiary*, Kraków-Warszawa 1986, s. 62.

16 *Tenże*, *Przekazywanie i źródła wiary*, dz. cyt., s. 86.

17 *Tamże*.

wyprowadzona ważna konkluzja, że dobrze opracowany tekst podstawowy z jednej strony służy koniecznej wolności katechety w respektowaniu uwarunkowań adresatów, z drugiej zaś zapewnia tożsamość i autentyczność treści wiary.¹⁸

Warto zauważyć, że dużo bardziej od wołania o jeden katechizm, który powinien być koniecznym punktem odniesienia dla innych katechizmów, słowa kard. Ratzingera ukazują jego głębokie spojrzenie historyczno-eklezyjalne, które dostrzega w prostocie i solidności *Katechizmu Rzymskiego* przykład dla nowych i często kontrowersyjnych katechizmów. Ten stary katechizm zostawia, według kardynała, przestrzeń dla lokalnych adaptacji i sprawia, że jego rozwiązania metodologiczne nie są przestarzałe i nie zagrażają poprawności treści katechezy. To zaproszenie do odpowiedzi na pytanie: Jeśli Sobór Trydencki potrafił zredagować taki mądry katechizm, to czyż nie można myśleć o podobnym katechizmie po II Soborze Watykańskim?¹⁹

4. Dyskusje i polemiki w Kościołach lokalnych

Opracowaniu jednego katechizmu towarzyszyły różnorodne spory, dyskusje i inicjatywy katechetyczne w środowiskach Kościołów lokalnych. Z jednej strony słyhać głosy wyrażające niepokój o integralny przekaz doktrynalnej treści katechezy, z drugiej zaś widać wyraźne lęki sygnalizujące zatrzymanie procesu jej odnowy. Niektórzy postulowali powrót do tradycyjnej formy katechizmu, inni natomiast ostrzegali przed niebezpieczeństwem zagubienia koniecznej równowagi między wiernością doktrynie wiary a wiernością człowiekowi. Niektóre z inicjatyw przyjmowały czasami formę bardzo skrajnych propozycji czy rozwiązań.

We Włoszech poddano rewizji katechizmy opracowane przez Konferencję Episkopatu Włoch. Proponowano, aby do katechizmów dołączyć pewnego rodzaju aneks zawierający syntetyczny wykład prawd wiary, który będzie uzupełnieniem brakujących treści czy pogłębieniem tematów omówionych zbyt powierzchownie.²⁰ Postulowano nawet, aby powrócić do modelu *Katechizmu Trydenckiego* i w tym celu dokonywano jego nowych wydań.²¹ Obok *Katechizmu Trydenckiego* pojawi-

18 Por. *tamże*.

19 Por. C. Bissoli, *Un Catechismo per il nostro tempo? Attualità e senso del dibattito attuale proposta di un „Catechismo per la Chiesa universale”*, w: E. Alberich, U. Gianetto (red.), *Il catechismo ieri e oggi. Studi sul significato dei catechismi nel passato e nel presente della catechesi della Chiesa*, dz. cyt., s. 81.

20 Por. E. Alberich, *L'istanza veritativa nell'atto catechistico*, „Catechesi” 56/1(1987), s. 12.

21 Por. T.S. Centi (red.), *Catechismo Tridentino (Catechismo ad uso dei parroci pubblicato dal Papa S. Pio V per decreto del Concilio di Trento)*, Siena 1981; P. Andrianopoli, *Il Catechismo Romano*, Milano 1983.

ła się też inicjatywa wznowienia drukiem *Katechizmu Piusa X*.²² We Francji, tuż przed Synodem Biskupów w 1977 r., pewna grupa tradycjonalistów skierowała do Rzymu prośbę o większą kontrolę treści w katechizmach francuskich.²³ Również w Niemczech podejmowano dyskusje nad potrzebą i rolą katechizmu.²⁴ Wspomniane konferencje kard. J. Ratzingera we Francji także zrodziły dyskusje i polemiki w wielu krajach Europy.²⁵

5. „*Schema doctrinae christiane*” Kongregacji ds. Duchowieństwa

W pracach Stolicy Apostolskiej nad katechizmem należy przywołać projekt *Schema doctrinae christiane* powstały na początku lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku. Dokument został przedstawiony przez kard. S. Oddiego, ówczesnego prefekta Kongregacji ds. Duchowieństwa, podczas V Zjazdu Międzynarodowej Komisji Katechetycznej w 1983 r. Zawierał on, w formie osiemdziesięciu punktów, zarys głównych treści katechetycznego nauczania. Była to próba stworzenia syntezy wiary, która pełniłaby rolę podstawy programowej dla wszystkich programów katechetycznych. Wybierając taką formę dokumentu, próbowano wyjść naprzeciw oczekiwaniom biskupów, którzy domagali się zachowania wolności w opracowywaniu lokalnych katechizmów. Komisja Katechetyczna uznała projekt za nieodpowiedni i opowiedziała się za wytycznymi zapisanymi w *Directorium Catechisticum Generale*. Jan Paweł II na audiencji dla uczestników Komisji bronił poddawanego dyskusjom dokumentu.²⁶

22 Por. U. Gianetto, *Edizioni recenti dei catechismi di San Pio X. Catechismo nuovo o ritorno al passato?* „Catechesi” 45/1(1977), s. 70-77; G. Cardinale, *Ritornare a san Pio X?* „30 giorni” 10/2(1992), s. 54-55.

23 Por. *Supplique des 90 à Paul VI au sujet de la catéchèse en France*, w: R.J. Levis, M.J. Wrenn (red.), *Jean Paul II catechiste. Texte et commentaire de l'Exhortation Apostolique „Catechesi Tradendae”*, Paris 1982, s. 258-260.

24 Por. E. Paul, G. Stachel, W. Langer, *Katechismus – Ja? Nein? Wie?* Einsiedeln 1982; A. Teipel, *Die Katechismusfrage. Zur Vermittlung von Theologie und Didaktik aus religionspädagogischer Sicht*, Freiburg–Basel-Wien 1983.

25 Por. G. Adler, *Catéchisme de la vérité de la catéchèse*, „Lumière et vie” 33/169(1984), s. 87-97; G. Duperray, *Une nouvelle crise de la catéchèse (1971-1983)*, tamże, s. 5-23; F. Gautier, *Transmettre la foi selon le cardinal Ratzinger*, „Revue Thomiste” 91(1983), s. 430-444; O. Fouchs, *Persönlicher Glaube und der Glaube der Kirche in der Glaubensvermittlung*, „Katechetische Blätter” 110(1985), s. 90-102; J. Werbick, *Die organische Ganzheit des Glaubens und das Glauben lernen. Das Glaubensbekenntnis der Kirche als religionspädagogische Grundorientierung*, „Theologische Quartalschrift” 164 (1984), s. 268-281.

26 Por. W. H. Paradis, *Report on the Fifth Meeting of the International Catechetical Council – Rome, April 11–17, 1983*, „The Living Light” 20(1983), s. 159-170.

6. Życzenie Nadzwyczajnego Zgromadzenia Synodu Biskupów w 1985 r.

Ważnym momentem w pracach nad katechizmem było życzenie Nadzwyczajnego Synodu Biskupów z 1985 r., aby „został opracowany katechizm lub kompendium nauki katolickiej w dziedzinie wiary i moralności, który stałby się niejako punktem odniesienia dla katechizmów lub kompendiów opracowanych w różnych krajach”.²⁷ Nie było to wołanie o dyrektorium, jak to było na Soborze, ale wyraźna prośba o katechizm, który byłby zasadniczym punktem odniesienia dla katechizmów diecezjalnych i narodowych. Tego rodzaju apel pojawił się w sześciu z dziewięciu synodalnych grup językowych: angielskiej A, francuskiej A i B, hiszpańsko-portugalskiej B, włoskiej i łacińskiej.²⁸ Sekretariat Synodu uznał redakcję katechizmu za jedno z czterech priorytetowych zadań.²⁹

7. Katechizm Kościoła Katolickiego

Przywołany Synod Biskupów stał się bezpośrednim wydarzeniem otwierającym drogę do powstania *Katechizmu Kościoła Katolickiego*, drugiego po *Katechizmie Rzymskim* powszechnego katechizmu Kościoła. Jego ogłoszenie należy zaliczyć, według słów Jana Pawła II, do „najdonioślejszych wydarzeń najnowszej historii Kościoła”, a w samym katechizmie należy widzieć pożyteczny dar odpowiadający potrzebom i oczekiwaniom naszych czasów.³⁰

7.1. Katechizm owocem współpracy całego Kościoła

Konstytucja *Fidei depositum* informuje, że „Katechizm Kościoła Katolickiego jest owocem bardzo szerokiej współpracy: został przygotowany w ciągu sześciu lat wyjątkowej pracy, prowadzonej z wielkim zapałem i w duchu uważnego wsłuchiwanie się w różne opinie”.³¹ Nad katechizmem pracowała powołana przez Jana Pawła II w czerwcu 1986 r. specjalna komisja, złożona z dwunastu kardynałów i biskupów. W wyniku jej prac powstało aż dziewięć wersji tekstu. W ramach komisji działał komitet redakcyjny, złożony z siedmiu biskupów diecezjalnych,

²⁷ *Nadzwyczajny Synod Biskupów 1985. Relacja końcowa*, w: J. Królikowski (przeł. i oprac.), *Powstanie i znaczenie Katechizmu Kościoła Katolickiego w wypowiedziach Jana Pawła II i kardynała Josepha Ratzingera*, dz. cyt., s. 20.

²⁸ Por. S. Caprile, *Il Sinodo dei Vescovi. Seconda Assemblea Generale Straordinaria (24 novembre-8 dicembre 1985)*, Roma 1986, s. 344-346, 357, 359, 363, 370.

²⁹ Pozostałe trzy zadania dotyczyły: redakcji Kodeksu kanonów Kościołów wschodnich, statusu teologicznego konferencji biskupów oraz refleksji nad aplikacją zasady pomocniczości w życiu Kościoła.

³⁰ Por. Jan Paweł II, *Nowy katechizm darem dla wszystkich*, w: J. Królikowski (przeł. i oprac.), *Powstanie i znaczenie Katechizmu Kościoła Katolickiego w wypowiedziach Jana Pawła II i kardynała Josepha Ratzingera*, dz. cyt., s. 46.

³¹ Konstytucja apostolska *Fidei depositum* (dalej: FD), w: *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994, s. 6 (dalej: KKK).

specjalistów w dziedzinie teologii i katechezy. Zadaniem komitetu była redakcja tekstu, nanoszenie poprawek, jakich zażądała komisja, oraz uwzględnianie licznych uwag ekspertów. Projekty katechizmu były poddawane szerokim konsultacjom, w wyniku których dokonywano wielu korekt i modyfikacji. Była to wielka praca, o czym mogą świadczyć chociażby konsultacje nad tzw. projektem przejrzanym katechizmu (*projet-révisé*), trwające od jesieni 1989 do maja 1990 r. Dostarczyły one aż ponad 24 tys. propozycji zmian tekstu.³² Ten aspekt szerokiej współpracy bardzo mocno podkreślił Jan Paweł II w konstytucji *Fidei depositum*. Czytamy w niej, że dzięki rozległym konsultacjom obejmującym wszystkich biskupów katolickich, synody i instytuty teologiczne i katechetyczne, „metoda opracowania Katechizmu odzwierciedla kolegialną naturę Episkopatu; świadczy o katolickości Kościoła”.³³ W podobnym duchu wypowiada się również kard. Ratzinger, nazywając katechizm „owocem kolegialnej pracy biskupów”.³⁴

7.2. *Katechizm syntezą wiary całego Kościoła*

Katechizm Kościoła Katolickiego stanowi całościowy wykład nauki wiary, zawiera najistotniejsze prawdy wiary i moralności katolickiej, sformułowane w sposób możliwie najbardziej kompletny, jasny i syntetyczny (*non omnia, sed totum*).³⁵ W samym katechizmie czytamy, że ma on na celu „przedstawienie organicznego i syntetycznego wykładu istotnych i podstawowych treści wiary katolickiej, obejmujących zarówno wiarę, jak i moralność w świetle Soboru Watykańskiego II i całości Tradycji Kościoła”.³⁶ Jest to synteza wiary o wartości uniwersalnej. Różni się ona od innych dokumentów Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, które takiej syntezy nie dają, oraz od innych katechizmów lokalnych, które służą jedynie dla części Ludu Bożego.³⁷ Katechizm bierze pod uwagę wyjaśnienia nauki, które w historii Duch Święty wskazał Kościołowi, ale też pomaga rozjaśniać światłem wiary nowe sytuacje i problemy. Dlatego też z jednej strony jest on dawny, gdyż przejmuje tradycyjny układ, zastosowany już w *Katechizmie Piusa V*, wyrażający treść w czterech

32 Por. J. Ratzinger, *Przygotowanie Katechizmu Kościoła powszechnego*, w: J. Królikowski (przeł. i oprac.), *Powstanie i znaczenie Katechizmu Kościoła Katolickiego w wypowiedziach Jana Pawła II i kardynała Josepha Ratzingera*, dz. cyt., s. 95.

33 FD, s. 7.

34 Por. J. Ratzinger, *Owoc kolegialnej pracy biskupów*, w: J. Królikowski (przeł. i oprac.), *Powstanie i znaczenie Katechizmu Kościoła Katolickiego w wypowiedziach Jana Pawła II i kardynała Josepha Ratzingera*, dz. cyt., 108.

35 *Il Catechismo nella storia della Chiesa*, w: Commissione Editoriale del Catechismo della Chiesa Cattolica (red.), *Dossier informativo*, dz. cyt., s. 21.

36 KKK, s. 11.

37 Por. Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1997, s. 121 (dalej: DOK).

częściach: wyznanie wiary (*Credo*), liturgia z sakramentami, zasady chrześcijańskiego postępowania i modlitwa chrześcijańska, z drugiej zaś strony wiara Kościoła zostaje ujęta w „nowy” sposób, aby odpowiadać na pytania stawiane przez naszą epokę.³⁸

7.3. Katechizm znakiem troski o jedność i czystość wiary

Powstanie *Katechizmu Kościoła Katolickiego* należy odczytywać w optyce troski Kościoła o strzeżenie depozytu wiary. To właśnie tę misję Kościoła przywołują pierwsze słowa konstytucji *Fidei depositum*. Dokument uważa katechizm za „pewną normę nauczania wiary” oraz „pożyteczne i właściwe narzędzie służące komunii eklezjalnej”.³⁹ Kardynał Ch. Schönborn stwierdza, że katechizm „zrodził się z niewzruszonego przekonania: że jego wiara jest jedną i jedyną” i nazywa katechizm „wielką prezentacją jedności”.⁴⁰ Kościół potrzebuje takiego katechizmu, co w drugiej połowie XX w. było odczuwane w sposób szczególny. Świadczą o tym pojawiające się różnorodne podręczniki i katechizmy, które nie zawsze pozostawały wierne w swojej treści nauce Kościoła. Jan Paweł II w przemówieniu do kardynałów i współpracowników Kurii Rzymskiej, 28 czerwca 1986 r., podkreślił, że życzenie synodu wynikało właśnie z tego „wyjątkowo odczuwanego w całym Kościele wymagania większej jasności i pewności doktrynalnej, by położyć kres nauczaniom lub interpretacjom wiary i moralności niezgodnym między sobą lub z nauczaniem powszechnym”.⁴¹

7.4. Katechizm punktem odniesienia dla innych katechizmów

Katechizm nie jest przeznaczony do bezpośredniego zastosowania w systematycznej katechezie, zarówno w swojej całości jak i też w różnorodnych syntezach czy skrótach. Nieprzestrzeganie tej zasady świadczy o jego nieznanomości i stanowi szkodę w realizacji jego właściwej funkcji.⁴² W zamyśle Kościoła katechizm ten jest przede wszystkim punktem odniesienia dla katechizmów lokalnych, tekstem wzorcowym dla nich. Ta nadrzędność nie oznacza wyłączności. Katechizm nie zastępuje „katechizmów opracowanych w różnych miejscach, zatwierdzonych

38 FD, s. 7.

39 Por. *tamże*, s. 8.

40 Por. Ch. Schönborn, *Idee przewodnie Katechizmu Kościoła Katolickiego*, w: T. Panuś (red.), *W co Kościół wierzy i z czego żyje*, dz. cyt., s. 30.

41 Jan Paweł II, *Priorytet synodalny*, w: J. Królikowski (przeł. i oprac.), *Powstanie i znaczenie Katechizmu Kościoła Katolickiego w wypowiedziach Jana Pawła II i kardynała Josepha Ratzingera*, dz. cyt., s. 31.

42 Por. E. Alberich, *Le fonti della catechesi e il ruolo dei catechismi*, w: E. Alberich, U. Gianetto (red.), *Andate e insegnate. Manuale di catechetica*, Leumann, Torino 2002, s. 101.

przez kompetentne władze kościelne, przez biskupów diecezjalnych i Konferencje Episkopatu, zwłaszcza jeśli uzyskały one aprobatę Stolicy Apostolskiej. Powinien raczej stać się zachętą i pomocą do opracowania nowych katechizmów lokalnych, przystosowanych do różnorodnych środowisk i kultur, a jednocześnie dbających o zachowanie jedności wiary oraz o wierność nauce katolickiej”.⁴³

8. Dyskusje wokół „Katechizmu Kościoła Katolickiego”

Publikacja katechizmu zrodziła liczne debaty w kręgach katechetycznych i pastoralnych, które nie tylko podkreślały wartość i potrzebę katechizmu do zachowania jedności wiary, ale ukazywały również pewne jego punkty problematyczne. Z pewnością nie można zanegować dużej wartości katechizmu, o czym mogą świadczyć liczne komentarze i opracowania.⁴⁴ W katechizmie widzi się wielką pomoc do zachowania jedności wiary oraz tożsamości chrześcijańskiej i eklesjalnej we współczesnym świecie. Uznaje się go za bardzo potrzebne narzędzie w walce z kryzysem wiedzy religijnej. Dostrzega się wartość jego tradycyjnej czteroczęściowej struktury. Wielu teologów podkreśla teocentryzm katechizmu, w którym najpierw przedstawia się to, co Bóg mówi i czyni dla człowieka (*Credo* i sakramenty), a dopiero potem uczy się moralnej i modlitewnej odpowiedzi człowieka na wezwanie ze strony Boga (moralność i modlitwa). Całą strukturę katechizmu uważa się za bardzo mądre wyłożenie nauki wiary.⁴⁵

Katechizm zrodził także krytyczne opinie i dyskusje.⁴⁶ Pomijając teologiczno-doktrynalne polemiki odnoszące się bezpośrednio do treści i struktury katechizmu, warto przywołać niektóre zagadnienia natury katechetyczno-pastoral-

43 FD, s. 9. Zob. też J. Ratzinger, *Wykład nauczania chrześcijańskiego dla współczesnego człowieka*, w: J. Królikowski (przeł. i oprac.), *Powstanie i znaczenie Katechizmu Kościoła Katolickiego w wypowiedziach Jana Pawła II i kardynała Josepha Ratzingera*, dz. cyt., s. 105.

44 Zob. R. Fisichella (red.), *Catechismo della Chiesa Cattolica. Testo integrale e commento teologico*, Casale Monferato 1993; „Communio” 82/4(1994); A. Amato, E. Dal Covolo, A. M. Triacca (red.), *La catechesi al traguardo. Studi sul Catechismo della Chiesa Cattolica*, Roma 1997; A. Läpple, *Arbeitsbuch zum Katechismus der katholischen Kirche*, Augsburg 1993; B. L. Marthaler, *Introducing the Catechism of the Catholic Church. Traditional Themes and Contemporary Issues*, New Jersey 1994; J. Ratzinger, Ch. Schönborn, *Kleine Hinführung zum Katechismus der katholischen Kirche*, Neue Stadt 1993; J. Królikowski (przeł. i oprac.), *Powstanie i znaczenie Katechizmu Kościoła Katolickiego w wypowiedziach Jana Pawła II i kardynała Josepha Ratzingera*, dz. cyt.; T. Stenico (red.), *Un dono per oggi. Il Catechismo della Chiesa Cattolica. Riflessioni per l'accoglienza*, Milano 1992; T. Panuś (red.), *W co Kościół wierzy i z czego żyje*, dz. cyt.; numer monograficzny „Communio” 14/4(1994) (wyd. pol.).

45 Zob. G. Biancardi, *I primi cinque anni del Catechismo della Chiesa Cattolica*, „Catechesi” 6/2(1998), s. 6.

46 Zob. N. Greinacher, *Indoktrination oder Elementarisierung?* „Theologische Quartalschrift” 175/1(1995), s. 19-31; H. Küng, *Un catechismo universale?* „Concilium” 29/3(1993), s. 539-542; H. Vorglimler, *L'avventura di un nuovo „Catechismo universale”*, „Concilium” 23(1987), s. 672-68; H. Verweyen, *Der Weltkatechismus. Therapie oder Symptom einer kranken Kirche*, Düsseldorf 1993.

nej budzące niejasności szczególnie na poziomie praktyki katechetycznej. Spośród wielu z nich można wskazać na kwestię relacji między powszechnością nauki wiary a potrzebą jej inkulturacji. Przyczynkiem do dyskusji stała się wypowiedź kard. J. Ratzingera, w której mówi on, że katechizm, z jednej strony, jest przekazem treści niezmiennych i wymagających inkulturacji w katechizmach lokalnych, z drugiej zaś, sam w sobie stanowi już model inkulturacji. Stwierdza się bowiem, że jest on „sam przez się, sposobem i wyrazem inkulturacji wiary dzisiaj (...). Będąc konkretnym »inkulturowanym modelem katechetycznym«, promuje, rozwija, adresuje ten zobowiązujący i nie kończący się proces inkulturacji wiary...”⁴⁷ Zaczęto polemizować z szeroko obecnym w pracach synodalnych założeniem, że konieczne jest przyjęcie istnienia pewnej doktryny, niezmiennej samej w sobie, która nie poddaje się żadnym historycznym zmianom i nie podlega inkulturacji. Herbert Vorgrimler widzi w takim założeniu niebezpieczeństwo pominięcia wielowiekowego doświadczenia Kościoła związanego z historią rozwoju dogmatów. Stwierdza, że doktryna nie może zostać sprowadzona do pewnego zbioru platonicznych idei, pasujących zawsze do każdego czasu i każdego miejsca, tak, jak gdyby ludzie zawsze i wszędzie żyli w jednakowy sposób.⁴⁸

Stawiano również zapytania o to, jak należy rozumieć zasadę, że katechizm jest „punktem odniesienia” dla katechizmów lokalnych. Wątpliwości budziła interpretacja dokonana przez Kongregację ds. Duchowieństwa podczas konferencji w Rzymie w 1993 r. na temat głównych założeń katechizmu. Według niektórych z nich, redagowane katechizmy, zamiast koncentrować się na zagadnieniach egzystencjalnych życia człowieka, powinny powielać poczwórną strukturę *Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Tego rodzaju oczekiwania uznano jednak za zbyt ograniczające i restrykcyjne wobec redaktorów katechizmów lokalnych. Widziano w nich zagrożenie dla procesu inkulturacji.⁴⁹ Z tej też racji redakcji katechizmów lokalnych poświęcono wiele miejsca w opublikowanym kilka lat później *Dyrektorium ogólnym o katechizacji*. W dyrektorium tym szeroko omawia się zależność katechizmów lokalnych od katechizmu powszechnego. Podawane wyjaśnienia różnią się jednak od tych wcześniejszych, proponowanych przez Kongregację. Podkreślając konieczność powstawania katechizmów „przystosowanych do różnorodnych środowisk i kultur”,⁵⁰ stwierdza się, że *Katechizm Kościoła Katolickiego* został „zapropo-

47 J. Ratzinger, *Natura i cel Katechizmu Kościoła Katolickiego a inkulturacja wiary*, w: J. Królikowski (przeł. i oprac.), *Powstanie i znaczenie Katechizmu Kościoła Katolickiego w wypowiedziach Jana Pawła II i kardynała Josepha Ratzingera*, dz. cyt., s. 129.

48 Por. H. Vorgrimler, *L'avventura di un nuovo „Catechismo universale”*, art. cyt., s. 674.

49 Por. G. Biancardi, *I primi cinque anni del Catechismo della Chiesa Cattolica*, art. cyt., s. 11.

50 Por. DOK, nr 131, 153.

nowany jako doktrynalny punkt odniesienia, ale nie chce się przez niego narzucić całemu Kościołowi określonej konfiguracji katechizmu”.⁵¹

Dyskutowano także wokół problemu adresatów katechizmu. Początkowo na pierwszym miejscu podkreślano, że katechizm należy do gatunku *catechismus maior* i jest skierowany do biskupów i redaktorów katechizmów. Z czasem jednak zaczęto silniej podkreślać, że katechizm jest również przeznaczony dla wszystkich pragnących głębiej poznać wiarę katolicką.⁵²

9. Wyzwania pod adresem katechizmu powszechnego

W świetle dokonanej refleksji można sformułować kilka ważnych wniosków do dyskusji nad katechizmem powszechnym.

a) Przede wszystkim pytanie o rolę i funkcję katechizmu powszechnego wprowadza w bardzo złożone i trudne pytanie o znaczenie i potrzebę samego katechizmu jako narzędzia dzisiejszej katechezy. Już w latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia, szczególnie pod wpływem słynnych konferencji kard. J. Ratzingera i podejmowanych posynodalnych prac nad katechizmem, stawiano pytanie o miejsce katechizmu w formacji wiary. Polemizowano z przekonaniem, że katechizm powinien stanowić uprzywilejowany środek w walce z kryzysem wiary. Pytano, w jakim stopniu można łączyć rosnący kryzys wiary z nieznaną samemu katechizmu.

b) Dyskusja nad katechizmem jako narzędziem katechezy musi uwzględnić prawdę, że dzieło katechezy nie polega jedynie na nauce katechizmu, ale jest rzeczywistością o wiele bardziej złożoną. Celem katechezy jest nie tylko poznanie prawd Bożych, ale przede wszystkim doprowadzenie do komunii z Bogiem. Wiedza religijna ma charakter służebny wobec postawy wiary. Należy dążyć do katechezy, która będzie formacją obejmującą nie tylko jej wymiar poznawczy, ale całą osobę ludzką.⁵³ Rodzi się zatem trudne zadanie poszukiwania drogi realizacji katechetycznej zasady wierności nauce Bożej z jednoczesnym zachowaniem wierności człowiekowi.

c) W dyskusji nad katechizmem powszechnym zmusza do refleksji dokonane rozróżnienie między katechizmem-tekstem doktrynalnym a katechizmem będącym komentarzem do tej doktryny. Według niektórych osób, prawdziwy katechizm powinien troszczyć się o poprawność doktrynalną i zawierać pełny i ortodoksyjny wykład nauki wiary, natomiast zadaniem katechizmów-komentarzy jest dydaktycz-

51 *Tamże*, nr . 135.

52 Por. U. Gianetto, *Storia della redazione del CCC. Genere letterario, articolazione, linguaggio, destinatari*, w: A. Amato, E. Dal Covolo, A. M. Triacca (red.), *La catechesi al traguardo. Studi sul Catechismo della Chiesa Cattolica*, Roma 1997, s. 51-52.

53 Por. J. Werbick, *Il catechismo universale può aiutare a superare la crisi della comunicazione della fede?* „Concilium” 25(1989), s. 653-654.

no-pedagogiczny przekaz nauki wiary. Kardynał J. T. Sanchez, prefekt Kongregacji ds. Duchowieństwa w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, stwierdza, że dochodzimy w ten sposób do dyskusji, która w swej istocie stawia niezwykle ważne pytanie o rozumienie samego pojęcia „katechizm”.⁵⁴ Przywołane rozróżnienie uznaje potrzebę katechizmu powszechnego i w pełni ją uzasadnia, ale rodzi się jednocześnie ważne pytanie: Czy można nazwać katechizmem kompendium doktryny pozbawione elementów pedagogii i dydaktyki katechetycznej?

e) Podsumowując, należy stwierdzić, że problem współczesnego katechizmu musi być rozważany w szerokiej perspektywie i powinien uwzględniać wiele różnych płaszczyzn i wymiarów działania Kościoła. Nie sposób mówić o katechizmie, pomijając różnorodne uwarunkowania teologiczne i eklezjologiczne, wyzwania pastoralne wzywające do ewangelizacyjnej odnowy czy też równie uzasadnione racje natury katechetycznej i pedagogicznej.⁵⁵

Od ponad dwudziestu lat Kościół ma nowy, powszechny *Katechizm Kościoła Katolickiego*, który zastępuje słynny i wysłużony *Katechizm Rzymski*. Opublikowanie nowego katechizmu zakończyło długi proces prac, dyskusji i katechetycznych poszukiwań. Okres posoborowej odnowy katechezy ukazuje, jak wiele różnorodnych uwarunkowań i treści wplata się w troskę Kościoła o katechizm powszechny. Dokonana analiza to zaledwie próba spojrzenia na ten proces narodzin *Katechizmu*, która, oczywiście, nie jest pełna i otwiera pole do dalszych studiów i refleksji.

Jest prawdą, że katechizm powszechny, zresztą tak jak każdy inny, zawsze będzie rodził dyskusje i wyzwał różnorodne opinie na swój temat. Nie można ich nie dostrzegać i o nich nie rozmawiać. Należy jednak zauważyć, że publikację katechizmu nazwano jednym z najważniejszych wydarzeń Kościoła posoborowego. To zobowiązuje, aby wnikać w głębię katechizmu i odczytywać jego potrzebę dla dzisiejszej katechezy. Im głębsza będzie to refleksja, tym bardziej zrozumiała stanie się wartość samego katechizmu. To zachęta, aby uczyć się właściwego odczytywania katechizmu, odkrywania motywów jego powstania i stojących za nimi trosk Kościoła. Paradoksalnie można powiedzieć, że to, co jest najważniejsze dla katechizmu, to tak naprawdę on sam o tym wprost nie mówi. Należy to samemu wyczytać między

54 Por. G. Biancardi, *Il CCC nel dibattito pastorale-catechetico*, w: A. Amato, E. Dal Covolo, A. M. Triacca (red.), *La catechesi al traguardo*, dz. cyt., s. 136.

55 Por. E. Alberich, *La questione del catechismo: uno sguardo al passato e prospettive di avvenire*, dz. cyt., s. 8-9; E. Paul, G. Stachel, W. Langer, *Katechismus – Ja? Nein? Wie?* dz. cyt.

jego wierszami. To troska Matki Kościoła o czystość i integralność przekazywanej nauki, tak by mogła pięknie wybrzmieć pełna symfonia wiary. Kwestie dydaktyczne i metodyczne staną się w ten sposób drugorzędne, zaczniemy je postrzegać bardziej jako delikatne sugestie i propozycje niż odgórnie narzucane sztywne schematy. Wydaje się, że taki sposób spojrzenia na *Katechizm* uczyni go bardziej zrozumiałym i łatwiejszym w zastosowaniu.